

Adjektiva

Definice SD

Morfologické kritérium: typ flexe (složená/adjektivní, jmenná/substantivní, smíšená – kombinace jmenné a složené).

mladý/jarní

rád

otcův/matčín

Syntaktické kritérium: primárně rozvíjí substantivum a) shodný přívlastek, b) je součástí jmenné části přísudku a c) může stát v doplňku.

mladý muž, *otcovo* auto

Ten muž je *mladý/mlád*.

Děti dříve chodily *bosé/bosy*.

Sémantické: autosémantický slovní druh, jména vlastností, vlastnost chápaná jako vztah k základovému jménu/slovesu, vágnost významu, hodnocení.

mladý, nový, dobrý

český, dřevěný, chladicí

Gramatické kategorie **rodu, čísla a pádu** vyjadřuje ve **shodě** se jménem, které rozvíjí.

Slovnědruhový přechod

Substantivizace (*Hovězí* mu nechutnalo. Udeřilo velké *sucho*.)

Adverbializace (Seděl tam *na sucho*.)

Slovnědruhový přesah

Adjektivní flexe zájmen (*který, jaký, jiný, samý*) a číslovek (řadové: *první, druhý, ...*; vztažené k celku: *trojí, paterý*; násobné – kompozita s druhým členem *-násobný*) – adjektivália.

Jmenná flexe: *dvoje, devatery, půl druha, ..., sám*.

Složená

Termín historický – jmenný tvar + postponovaný tvar zájmena → hláskoslovný vývoj (splývání jmenných koncovek a tvarů zájmen) – nový typ flexe.

mladý/jarní

Jmenné tvary adjektiv

Jsou tvary adjektiv, která mají většinou pouze nominativ (zřídka akuzativ). Jsou pozůstatkem zaniklého typu původní jmenné flexe, kdy se adjektivum skloňovalo stejně jako substantivum (podobně jako tomu je v latině). Do dnešní češtiny se jmenná flexe zachovala pouze v sekundárních funkcích adjektiv, tedy pouze ve jmenné části přísudku (*Bud' zdráv*.), nebo v doplňku (*Chodí bosa*.)

Čili:

rád/zdráv/bos/stár jako *pán/hrad*

ráda/zdráva/bosa/stára jako *žena*

rádo/zdrávo/boso/stáiro jako město

Jediné adjektivum, které má pouze jmenné tvary, je:

rád, ráda, rádo, rádi, rády, ráda.

Proto je nemůžeme užít v přívlastku.

Petr je zdráv → *zdravý Petr*

Petr je rád → ~~*radý Petr*~~

Další adjektiva, která mají vedle tvarů složené deklinace i jmenné tvary:

mlád, stár, schopen, nemocen, jist, vděčen, ...

V některých případech se jmenné tvary významem vzdalují významu tvarů složených:

hoden, mocen, ...

Hodný člověk je **hoden** lásky.

Mocní lidé nejsou **mocni** slova.

Často je jejich výskyt omezený na **ustálená spojení** (frazologická).

Ustrnulé tvary zachované v adverbiálních spřežkách

Jakou slovnědruhovou platnost mají **slovní tvary** ?

Ostříhala se na **krátko/nakrátko**.

Hleděl do **prázdna**.

K **stáru** byl agresivní.

Rozpálil se do **běla/doběla**.

Podívala se na něj z **blízka**.

Přicházíte z **daleka/zdaleka**?

A teď hezky **zčerstva** utíkejte.

Zmizíme po **anglicku**.

Jím rád vajíčka **natvrdo**.

Jmenné tvary adjektiv jsou **zhusta** doloženy v ustrnulých příslovečných užitích, které se podle platné kodifikace mění v příslovečné spřežky.

Všimněme si předložek, které vyžadují tvar v příslušném pádě (předložka vyžaduje pád) a povšimněme si, že např. po předložkách *z/do*, které se pojí s genitivem, jsou tvary končící na *a* (stejně jako tvary substantiv: *pána/lesa/města*), po předložce *na*, která se pojí s akuzativem, jsou tvary končící na *o* (stejně jako tvary substantiv: *město*) nebo lokálem jsou tvary končící na *u/ě* (stejně jako tvary substantiv: *hradu/hradě, městu/městě*).

Příslovečné spřežky z prostých i předložkových pádů jmen, ať už jsou jimi substantiva, adjektiva, zájmena, číslovky, se píší dohromady (<http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=130>).

Příslovečné spřežky píšeme dohromady – jako jedno slovo. Hranice chápání určitého výrazu jako spřežky však není ve všech případech jasná, často dochází ke kolísání, a nezřídka proto vedle sebe existují jak podoby psané zvlášť, tak dohromady a jejich význam je totožný (*na příklad – například*). Na druhou stranu se u některých

příslovci již dlouho neužívá jejich výchozí, dvouslovná podoba a jsou chápána jako spřežky jen z vývojových, etymologických důvodů (*vzhůru, zpět* atp.).

Důsledkem je problém automatické analýzy:

Jak značkovat víceslovná adverbia?

(MRE)

Meruňkové řezy můžeme vyzkoušet také se šlehačkou a kokosem : na povrch ovoce nanese silnou vrstvu šlehačky a posypeme ji **dozlatova/dozlatova/Db**----- orestovaným strouhaným kokosem .

4 Housku nakrájíme na kostičky a nasucho ji opečeme **dozlatova/dozlatova/Db**----- (kdo nepočítá kalorie , může krutonky opět na husím sádle) .

Lžící namočenou ve studené vodě vykrajujeme z těsta kousky , které smažíme v rozpáleném oleji **dozlatova/dozlatova/Db**----- .

Upečeme **dozlatova/dozlatova/Db**----- a plníme sněhem .

Záhy se mi v mé touze , v mé utoužené touze - proboha , po čem - i vlasy rozsvítily **dozlatova/dozlatova/Db**----- .

Scedíme a **dozlatova/dozlatova/Db**----- opečeme na přepuštěném másle a dochutíme solí a pepřem .

Pečeme ve vyhřáté troubě **dozlatova/dozlatova/Db**----- asi 20 minut .

Taštičky rozložte na plech vyložený pečicím papírem a v přehřáté troubě upečte **dozlatova/dozlatova/Db**----- .

Z těsta tvoříme malé krokety a osmažíme je na rozpáleném oleji ze všech stran **dozlatova/dozlatova/Db**----- .

Namazanou stranou klademe do pánve s rozehřátým olejem , osmahneme **dozlatova/dozlatova/Db**----- , pak otočíme a krátce opečeme i z druhé strany .

Čerstvě vymačkaná šťáva z citrusů je zaručeným zdrojem vitamínů , ale také součástí řady receptů , například na saláty , míchané nápoje , na dochucování **dozlatova/dozlatova/Db**----- usmaženého telecího řízku nebo ryb a podobně .

Pečeme ještě asi 15 minut **dozlatova/dozlatova/Db**----- .

Z obou stran usmažíme **dozlatova/dozlatova/Db**----- .

Potřeme je rozšlehaným bílkem a upečeme **dozlatova/dozlatova/Db**----- v přehřáté troubě .

Vrátíme do trouby a zapečeme **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- ještě 15 minut .

Takto připravené maso pečeme v předem vyhřáté troubě na 190 - 200 ° C po dobu 25 minut **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- .

Na Hané se za mého dětství dělávala ze starých housek a rohlíků pochoutka zvaná hóska s věcama , což byla na tenko pokrácená kolečka starého rohlíku nebo housky , osmažená **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- na másle po obou stranách a zalitá šlehaným vejcem .

[on] je zbarven **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- a tvarem podobný je beranímu rohu . "

Nakrájíme veku na 1 cm plátky a potřeme připraveným tvarohem , přiklopíme dva plátky veku k sobě , obalíme ve vajíčku a strouhance a **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- osmažíme .

„ **Do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- . "

Protože Kachnič byl také vrchním velitelem kuchařů , nemusel se obávat , že by si mu dovolil někdo věrolomně obalit a **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- na rozpáleném oleji osmažit řádně ztělý hadr na podlahu , což se tu a tam stávalo lidem méně mocným .

Nebo rozsekanou a prosolenou v kamenném hrnci či **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- usmaženou a zalitou tukem .

Smažte z obou stran - otočte 2 až 3x , v hluboké pánvi s rozpáleným olejem (cca 1 cm) mírně **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- .

Silnější plátek bílého chleba pokapeme olivovým olejem a **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- z obou stran opečeme .

[on] je zbarven **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- a tvarem podobný je beranímu rohu .

Na oleji je osmažte **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- .

Plech jemně potřeme olejem , poskládáme plněné papírky a zapečeme **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- .

Sedmkrát kvnuté těsto se nazdobilo vzorem různých květin a nakonec se **do/do/RR--2**----- **zlatova/zlatovo/NNNS2**-----**A**----- upeklo .

Jak vypadá popis ve slovnících?

ssjc Slovník spisovného jazyka českého

zlatovous

-u m. (6. j. -u) *vyšoká tráva s bohatou latou dlouze osinatých klásků; bot. rod Chrysopogon*: z. jižní; *zlatovousý příd. kniž.: z. lán ječmene (Čech)

zlatový

příd.

1. *mající barvu, lesk ap. zlata*: z. pomeranč; z-é klasy; z-é vlasy; z-á záře západu; **látko lesknoucí se do z-á** (ps. též **dozlatova**); do z-a vypéčená kůrka

2. *(kdysi) mající hodnotu jednoho zlatého*: z. kolek (Hol.); z. chléb (Něm.) *za jeden zlatý*; --- zpodst. *zlatovo, -a s. *zlatová barva*: bude se bělost měnit v z. (Rais); --> přísl. **zlatově**: z. zbarvený čaj; --> podst. *zlatovost, -í ž. (Hlad.)

SSC Slovník spisovné češtiny

psjc Příruční slovník jazyka českého

*zlatovo, -a n. *zlatová barva*. Lepě bude se bělost její [pečené husy] měnit v zlatovo, až přejde do vábné hnědi bronzové. Rais.

*zlatovost, -í f. *vlastnost něčeho zlatového, zlatová barva*. Její vlasy oslíhovaly svou zlatovostí. Hlad.

zlatovous, -u m. *bot. rod jednoděložných rostlin z čeledi lipnicovitých, Rhaphis (Chrysopogon)*; zlatovous jižní.

*zlatovousý adj. *mající zlaté vousy*. Objevili se sekáči a oholili soustavně lesklými kosami celý zlatovousý lán [ječmene]. Čech.

zlatovozelený adj. *zool. brvoryžec zlatovozelený druh brouků z čeledi Chrysomelidae, Chaetocnema chlorophana*.

Kolik takových případů existuje v současné češtině?

Uveďte další příklady adverbializace:

Přísluvečné spřežky

Sprahováním jsou tvořeny přísluvečné spřežky, a to tak, že se předložky spojují:

- s podstatnými jmény (*zpravidla, obden*),
- se **zpodstatněnými přídavnými jmény** (*doleva, najisto*),
- se zájmeny (*zasvé, potom*),
- s číslovkami (*natřikrát*),
- s příslovci (*najindy, odnaproti*).

Exitují substantiva jako „levo“, „jisto“?

Pokud jsou doložena substantiva, která pojmenovávají vlastnost (např. *dobro* vedle substantiva *dobrota*), pak i u nich máme doloženy případy, které bychom patrně spíše interpretovali jako užití adverbialní (pojmenovávají okolnost, ne substanci).

Rozlišuje se už jen **na dobro/dobro/NNNS4-----A-----** a zlo .

„Touto výměnou dvou listů byla otázka tato, sice vážná a důležitá, **na dobro/dobro/NNNS4-----A-----** mezi námi odbyta .

Na dobro/dobro/NNNP7-----A-----, posly Stvořitele, kteří jako by vystoupili z Transformerů , se možná zvedne nejedno věřící obočí .

Senátoři řeší, zda o více než dvou miliardách, **na dobro/dobro/NNNS4-----A-----** budou nadále rozhodovat provozovatelé hazardu .

Založená v zásadě **na dobro/dobro/NNNS6-----A-----**, na víře v hodnotu lidstva .

I tak může vypadat bydlení lidí, kteří svůj domov **na dobro/dobro/NNNS4-----A-----** ztratili .

Můžeme konstatovat, že i složené tvary adjektiv, které se substantivizují, mohou být užity v přísluvečných výrazech.

Svítila červená/oranžová/zelená.

Jel na červenou/oranžovou/zelenou.

Pozorujte kontexty slovních tvarů **modro, teplo** a zamyslete se nad možnými slovnědruhovými interpretacemi.

Je jedno, kam jdeme a jestli je mlha, nebo modro/modro/NNNS1-----A----- .
Vdálce je den, modro/modro/NNNS1-----A----- aslunce, zatímco stříbrný projektil letí hrozivými mraky – masivny stehovanéblesky trčí.
Podle těch návodů vyrobil dva úly a společně jsme je natřeli, jeden na červeno a druhý na modro/modro/NNNS4-----A----- .
Dominantní sameček tohoto drobného ještěra z Tanzanie pomoci jevu, který zbarvuje do modra/modro/NNNS2-----A----- i oblohu, ukazuje svou sílu.
V modru/modro/NNNS6-----A----- letí dvě letadla tak vysoko, že nejsou slyšet, ani není poznat, či jsou.
Já budu na modro/modro/NNNS4-----A----- .
Měl kotlety, které mu barvilý obličej do modra/modro/NNNS2-----A----- , a stavěný byl jako láhev od ginu s tvrdými, hranatými rameny.
Až k ránu, kdy tma bledla na jasnícím se azuru a podivné obrazce souhvězdí se ztrácely do propastí modra/modro/NNNS2-----A----- , vykřesala se úporným myšlením v mozku troglodytové představa jeho dubové palice se zasazeným hrotitým kamenem, cos jako kladivo, sekera a oštěp dohromady...
Majestátní západysunce přicházely pomalu, vyblédaly do čisté žluti, pak tmavly do modra/modro/NNNS2-----A----- , než vyplul leknín Měsíce.
Vnější zdi byly omítnuté na modro/modro/NNNS4-----A----- , takže se stavba na první pohled odlišovala od okolí, a střechnu pokrývaly dřevěné šindele.
my jsme říkali, že z Čech by měli jít ti druhí a ne my, a pak se po dvaceti letech chvíli zdálo, že se to konečně stane, ale dnes je jasné, že tomu tak není, že rudí se jenom přemalovali na růžovo a na modro/modro/NNNS4-----A----- a že si nakoupili tolik nejrůznějších barviček, že se nikdo už ani trochu nevyzná, kdo bolševík je a kdo ne, a naše dcerunka a její Martin z Místku a Frýdku jsou na tom stejně jako my s mojí ženou před třiceti lety, když jsme se vrátili
Cordy se pohnula jako první, upustila klacek, přivinula Bean v objetí k sobě a prsty zbarvenými do modra/modro/NNNS2-----A----- od borůvek jí jemně hladila po zádech podél lemu šatů.
Pískovce vlivem tepla/teplo/NNNS2-----A----- prokřemenily, čímž se z nich vytvořily mnohem tvrdší kvarcity.
Ohřát místo jednotlivých otopných těles celou plochu podlahy, popřípadě stěnu či strop, nepřináší jen tu výhodu, že je nám teplo/teplo/Dg-----1A----- od nohou.
Požádali o audienci u císaře a pod rouškou nejpřísnějšího tajemství mu prozradili, že v Kalifornii je ložisko zlatých nugetů, které podle jejich tvrzení vznikly ze stříbra působením rtuti a tepla/teplo/NNNS2-----A----- .
Vývoj řídicí a regulační techniky v energetice a teplařství je v současné době plně odvislý od aktivit v oborech stavební techniky a fyziky, jelikož se pomocí zateplování (izolace fasád, kvalitnější okna z hlediska ztrát tepla/teplo/NNNS2-----A----- a infiltrace) neustále snižují tepelné ztráty objektů.
Kategorie Rozvoj soustav zásobování teplem/teplo/NNNS7-----A----- ČEZ Teplárenská, a. s.:
Stát musí chránit občany regulací cen elektřiny, plynu, tepla/teplo/NNNS2-----A----- , vodného a stočného.
Je přesvědčen, že kampaně jako „Bezmasé pondělky“ či „Méně masa – méně horka“ jen odvádí pozornost od skutečně účinných opatření, jimiž je rozumnější způsob farmaření a snížení spotřeby ropy a uhlí na výrobu elektřiny, tepla/teplo/NNNS2-----A----- a pohonných látek.
Vyplyvá to z informací meteorologů, kteří na svátky předpovídají teplo/teplo/NNNS4-----A----- a déšť.
V nich jsou pak instalovány objektové předávací stanice, které zvyšují komfort dodávky tepla/teplo/NNNS2-----A----- pro konečné odběratele.
Taková, od níž je v krátkém čase teplo/teplo/NNNS1-----A----- a zároveň přes celou noc žhaví, příjemně hřejí a hlavně nevříf popel.
Toaster nezapéká, nýbrž vyrábí toasty, český topinky (jejich zdravější variantu), a to pomocí sálavého tepla/teplo/NNNS2-----A----- z topných spirál.
Tepla/teplo/Dg-----1A----- bych bral jako plus.

Existují další podobné tvary/slova, která se vyskytují:

- po sponovém slovesu *být*
- v konstrukcích typu *je mi* ....

Existují doklady užití jmenných tvarů v přívlastku?

Klasická literatura:

Vy, jenž dalekosáhlým
během svým
co ramenem tajemným
zemi objímáte
vy hvězdy rozplynulé,
stíny modra nebe
vy truchlenci,
jenž rozsmutnivše sebe,
v tiché se slzy celí rozplýváte
vás já jsem posly volil mezi všemi

Interpretace: **stíny modrého nebe**

dalekoť jeho sen, umrlý jako stín,
obraz co bílých měst u vody stopen klín,
takt' jako zemřelých myšlenka poslední,
tak jako jméno jich, pradávných bojů hluk,
dávná severní zář, vyhaslé světlo s ní,
zbortěné harfy tón, ztrhané strůny zvuk,
zašlého věku děj, umřelé hvězdy svit,
zašlé bludice pout', mrtvé milenky cit,
zapomenutý hrob, věčnosti skleslý byt,
vyhasla ohně kouř, slitého zvonu hlas,
to jesti' zemřelých krásný dětinský čas.

Interpretace: **vyhaslého** ohně kouř,

Rod: Mužský životný				Rod: Mužský neživotný				Rod: Ženský				Rod: Střední			
Pád	Singulár	Pád	Plurál	Pád	Singulár	Pád	Plurál	Pád	Singulár	Pád	Plurál	Pád	Singulár	Pád	Plurál
1	otcův	1	otcovi	1	otcův	1	otcovy	1	otcova	1	otcovy	1	otcovo	1	otcova, otcovy
2	otcova, otcovýho	2	otcových, otcovejch, otcovéch	2	otcovýho, otcova	2	otcových, otcovejch, otcovéch	2	otcové, otcovy	2	otcovéch, otcovejch, otcových	2	otcova, otcovýho	2	otcových, otcovéch, otcovejch
3	otcovu, otcovýmu	3	otcovým, otcovejm, otcovém	3	otcovu, otcovýmu	3	otcovejm, otcovém, otcovým	3	otcové, otcově	3	otcovejm, otcovém, otcovým	3	otcovu, otcovýmu	3	otcovejm, otcovém, otcovým
4	otcova, otcovýho	4	otcovy	4	otcův	4	otcovy	4	otcovu	4	otcovy	4	otcovo	4	otcova, otcovy
5	otcův	5	otcovi	5	otcův	5	otcovy	5	otcova	5	otcovy	5	otcovo	5	otcova
6	otcovým, otcově, otcovym	6	otcovéch, otcovejch, otcových	6	otcovým, otcově, otcovym	6	otcovejch, otcových, otcovéch	6	otcově, otcové	6	otcových, otcovéch, otcovejch	6	otcovym, otcovým, otcově	6	otcovéch, otcových, otcovejch
7	otcovym, otcovým, otcovém	7	otcovejma, otcovými, otcovéma	7	otcovým, otcovym, otcovém	7	otcovejma, otcovéma, otcovými	7	otcovó, otcovou	7	otcovejma, otcovýma, otcovými, otcovéma	7	otcovým, otcovym, otcovém	7	otcovýma, otcovejma, otcovéma, otcovými